

ADAM GRZEGORZYCA
UNIwersytet Opolski, Opole, Polska
E-MAIL: GRZEGORZYCAADAM@GMAIL.COM

Eriugeny koncepcja sakramentów

1. Wstęp

Od czasów apostołskich przyjmowano, że tajemnice i misteria Starego Testamentu stanowią zapowiedź sakramentów ustanowionych przez Chrystusa. Rozważania Pseudo-Dionizego Areopagity i św. Augustyna również dotyczyły problemu sakramentów, co wydaje się mieć pewne znaczenie w kontekście wpływu Pseudo-Dionizego i Augustyna na myśl Jana Szkota Eriugeny. Filozof z wielkim szacunkiem i uznaniem odnosi się do Dionizego i Augustyna, lecz tak jak w wielu innych kwestiach, konstruuje własną koncepcję sakramentów, która z jednej strony wydaje się zgodna z doktryną Kościoła, a z drugiej zaś jest zgodna z metafizyką autorskiego systemu filozoficznego. Oparta na filozoficznej egzegezie biblijnej koncepcja sakramentów Eriugeny może, zdaniem autora, stanowić przyczynek do badań nad tym problemem w kontekście historii filozofii chrześcijańskiej, zwłaszcza że papież Franciszek taką debatę wywołał i wydaje się zachęcać do refleksji nad tym, co jeszcze kilka lat temu zdawało się raz na zawsze ustalone i zamknięte. Analizując różne koncepcje sakramentów w historii chrześcijaństwa, nie sposób ominąć oryginalną koncepcję potępianego i zrehabilitowanego po wiekach, odważnego filozofa – Jana Szkota Eriugeny.

2. Stary i Nowy Testament

Autor Księgi Mądrości, przypominając o podobieństwie istoty ludzkiej do Stwórcy i przeznaczeniu człowieka do wieczności, wypowiada znamienne słowa: „Tak pomyśleli – i pobłądzili, bo własna złość ich zaślepiła. Nie pojęli tajemnic Bożych, nie spodziewali się nagrody za prawość i nie docenili odpłaty dusz czystych. Bo dla nieśmiertelności Bóg stworzył człowieka – uczynił go obrazem swej własnej wieczności”¹. Do Bożych tajemnic – misteriów stanowiących w Starym Testamencie zapowiedź sakramentów Nowego Testamentu nawiązuje również apokaliptyczna Księga Daniela, w której czytamy: „Daniel odpowiedział wobec króla: Tajemnicy, o którą król pyta, nie zdołają wyjawić ani mędracy, ani wykładacze snów, ani wróżbicy, ani astrologowie”². Misteria to plany Boga wobec stworzeń oraz cele wyznaczone światu i objawione wybranym wyznawcom. Do takiego znaczenia misteriów bezpośrednio nawiązuje sam Jezus, który w Ewangelii według św. Marka mówi: „Wam dana jest tajemnica królestwa Bożego, dla tych zaś, którzy są poza wami, wszystko dzieje się w przypowieściach, aby patrzyli oczami, a nie widzieli, słuchali uszami, a nie rozumieli, żeby się nie nawrócili i nie była im wydana [tajemnica]”³. O tajemnicach – misteriach, które mają przyprowadzić do Boga wszystkie narody, pisał również św. Paweł. Tajemnice pozostawały przez wieki ukryte, aż do czasów Jezusa. Chrześcijaństwo odsłania je, wypełniając wolę Boga, który jako jedyny jest mądry⁴. Za św. Pawłem ojcowie apostołscy (np. Ignacy z Antiochii, św. Justyn, Meliton z Sardes) przyjmowali, że misteria to przede wszystkim konkretne wydarzenia z ziemskiego życia Zbawiciela, odsłaniające w swym przesłaniu ukryte przed wiekami tajemnice planu Stwórcy wobec stworzenia. Centralną postacią tego planu jest oczywiście sam Bóg Jezus Chrystus i jego wcielenie, męka oraz zmartwychwstanie. To jest największe misterium Starego i Nowego Testamentu. Stary Testament prowadził do Jezusa i misteriów – sakramentów chrześcijańskich. W Księdze Liczb czytamy: „Następnie podniósł Mojżesz rękę i uderzył dwa razy laską w skałę. Wtedy wypłynęła woda tak obficie, że mógł się napić zarówno lud,

---

¹ Mdr 2,21-23. Cytaty z Biblii podawane są za: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, wydanie piąte, Poznań: Pallottinum, 2000.

² Dn 2,27.

³ Mk 4,11-12.

⁴ Zob. Rz 16,25-27.

jak i jego bydło”⁵. Święty Paweł przyjął, że skała, z której Mojżesz wyprowadził wodę, była zapowiedzią sakramentów, i w Pierwszym Liście do Koryntian napisał: „wszyscy też spożywali ten sam pokarm duchowy i pili ten sam duchowy napój. Pili zaś z towarzyszącej im duchowej skały, a ta skała – to był Chrystus”⁶.

3. Pseudo-Dionizy Areopagita i św. Augustyn

W koncepcji Pseudo-Dionizego, którego Eriugena uważał za myśliciela żyjącego w czasach apostołskich, szczególne znaczenie dla zbawienia ludzkości posiada Boża Opatrzność, przez którą dobroć Boga zostaje skierowana w stronę ludzkości. Najpełniejszym wyrazem tej Opatrzności jest Wcielenie Chrystusa⁷ i dzieło zbawienia dokonane przez Boga Człowieka. Wcielenie i zbawianie umożliwia ludzkości powrót do jedności z Bogiem. Po zmartwychwstaniu i wniebowstąpieniu Jezusa światło Bożej Opatrzności w sposób szczególny objawia się w świętych misteriach – sakramentach. Ludzkie intelekty okazują się słabe w obliczu Bożych tajemnic, więc potrzebują sakramentów, które odgrywają rolę zasłon i symboli przywołujących, a nawet uobecniających symbol najistotniejszy – Wcielenie Boga⁸. Sprawowanie i uczestnictwo w sakramentach napełnia ludzi Bożym światłem i wtajemnicza w Jego działanie. Przez sakramenty człowiek doświadcza tego, że Boże działania są uświęcone⁹. Pseudo-Dionizy zwraca jednak uwagę, iż sprawujący sakramenty (zwłaszcza kapłani) sami muszą posiadać szczególną predyspozycję do wyostrzenia intelektualnego wzroku w stronę Jezusa Chrystusa – prawdziwego Bożego Światła¹⁰. Według Areopagity wszystkie sakramenty napełniają człowieka Bożym Światłem, jednak szczególne znaczenie ma sakrament chrztu, który wyznacza początek szlaku ku wiecznej światłości transcendentnego Boga. W koncepcji św. Augustyna sakrament może być

⁵ Lb 20,11.

⁶ 1 Kor, 10,3–4.

⁷ Zob. Pseudo-Dionizy Areopagita, „Hierarchia kościelna”, w: *Pisma teologiczne*, tłum. M. Dzielska, Kraków: Znak, 1997, III, 3, 11, 441 A.

⁸ Zob. idem, „List III”, w: *Pisma teologiczne*, tłum. M. Dzielska, Kraków: Znak, 1997, 1069 B.

⁹ Zob. Sarah Wear, John Dillon, *Dionysius the Areopagite and the Neoplatonist Tradition: Despoiling the Hellens*, Ashgate 2007, 101 i n.

¹⁰ Zob. Pseudo-Dionizy Areopagita, „Hierarchia kościelna”, I, 1–5, 372 B oraz V, 1, 2, 501 C.

obrzędem, symbolem i tajemnicą¹¹ – prawdą wiary dotyczącą np. Wcielenia Chrystusa czy Trójcy Świętej. Do elementów sakramentów Augustyn zaliczał znaki religijne, więzi społeczne wzmacniające jedność Kościoła oraz upamiętniania zdarzeń w obrzędach ustanowionych przez Jezusa. W koncepcji Augustyna sakramentami pozostawały także egzorcyzmy, przekazywanie symbolu wiary oraz *Modlitwa Pańska (Ojcze nasz)*¹². Zasługą Augustyna jest doprecyzowanie sakramentu jako widzialnego zewnętrznego znaku odnoszącego się do niewidzialnej wewnętrznej rzeczywistości duchowej. Sakrament przekazuje łaskę i ten aspekt rozproszonej koncepcji Augustyna będzie stanowił fundament pod zdefiniowanie sakramentu jako znaku łaski przez późniejszych myślicieli scholastycznych.

4. Współczesna koncepcja Kościoła katolickiego

Aktualnie Kościół katolicki głosi, iż Pismo św. oraz tradycja apostołska ojców Kościoła wskazują, że wszystkie sakramenty wynikające z Nowego Testamentu zostały ustanowione przez Jezusa¹³. Całe życie Zbawiciela obejmujące działalność publiczną i czas ukryty posiadało charakter zbawczej misji. Życie Jezusa prowadziło do paschalnego misterium i zapowiadało misję Kościoła. Tajemnice życia Jezusa stanowią fundament tajemnicy sakramentów Kościoła. Misteria Zbawiciela przeszły do misteriiów – sakramentów Kościoła¹⁴. Odwołując się do słów zapisanych w Ewangelii według św. Łukasza: „A była w Nim moc Pańska, że mógł uzdrawiać¹⁵. A cały tłum starał się Go dotknąć, ponieważ moc wychodziła od Niego i uzdrawiała wszystkich¹⁶. Lecz Jezus rzekł: »Ktoś się Mnie dotknął, bo poznałem, że moc wyszła ode Mnie«¹⁷, Kościół przyjmuje, że „Sakramenty będące »mocami, które wychodzą« z zawsze żywego i ożywiającego Ciała Chrystusa, oraz działaniami Ducha Świę-

---

¹¹ Charles Couturier SJ, *Sacramentum et mysterium dans l'œuvre de Saint Augustin*, w: *Études Augustiniennes*, red. Henri Rondet SJ, Paryż, 1953, 163–274.

¹² Eugène Portalié, *Augustin (Saint), 1 Vie, oeuvre et doctrine*, w: *Dictionnaire de théologie catholique*, wyd. 3, t. 1/2, Paryż 1923, 2416–2417.

¹³ Zob. *Katechizm Kościoła Katolickiego* 1114.

¹⁴ Zob. *ibidem*, 1115.

¹⁵ Łk 5,17.

¹⁶ Łk 6,19.

¹⁷ Łk 8,46.

tego urzeczywistnianymi w Jego Ciele, którym jest Kościół, są »arcydziałami Bożymi« w nowym i wiecznym Przymierzu¹⁸. Sakramenty są więc znakami łaski, przez które wierni mogą uczestniczyć w Bożym życiu. Widzialne obrzędy sakramentalne urzeczywistniają w człowieku adekwatną do danego sakramentu łaskę i skutecznie oddziałują, gdy są właściwie przyjmowane¹⁹. Wydaje się, że w kontekście zarysu współczesnej nauki Kościoła katolickiego dotyczącej sakramentów należy, zdaniem autora, zwrócić uwagę na trzy następujące fakty: a) aktualnie obowiązujący *Katechizm Kościoła Katolickiego* pochodzi z 1998 roku²⁰, zawarte w nim treści dotyczące sakramentów są wynikiem wielowiekowej ewolucji doktryny i praktyki sakramentalnej, b) pomimo potępień Jan Szkot Eriugena uważał się za wiernego syna Kościoła katolickiego, c) w czasach Eriugeny doktryna katolicka nie była tak doprecyzowana, jak ma to miejsce współcześnie, choć aktualnie również toczą się dyskusje nad zmianami np. w dyscyplinie i praktyce sakramentalnej²¹.

5. Kontekst systemowy

Koncepcja czwórpodziału natury, czyli wszystkiego, stanowi fundament systemu filozoficznego Jana Szkota Eriugeny. Czwartą formę podziału natury stanowi niestworzona natura niestwarzająca²², która podobnie jak pierwsza

---

¹⁸ *Katechizm Kościoła Katolickiego* 1116.

¹⁹ Zob. *ibidem*, 1131.

²⁰ W 1992 roku opublikowano tekst *Katechizmu Kościoła Katolickiego* w języku francuskim, a następnie przekazano do tłumaczenia celem zapoznania wiernych z treścią i przyjęcia ewentualnych uwag. Po naniesieniu poprawek dokonano tłumaczenia na język łaciński i opracowany oryginał ogłoszono w 1998 roku.

²¹ 8 kwietnia 2016 roku została ogłoszona adhortacja apostolska *Amoris Laetitia*, w której papież Franciszek dopuszcza do sakramentu pokuty i eucharystii osoby z różnych przyczyn żyjące w małżeństwach niesakramentalnych. Po ogłoszeniu adhortacji rozpoczęła się dyskusja dotycząca VIII rozdziału, ponieważ papież nie zmienił doktryny wiary, ale jednak proponuje większe zastosowanie miłosierdzia, które może w określonych sytuacjach wpłynąć na zmianę dotychczasowej dyscypliny aż trzech sakramentów.

²² Zob. Jan Szkot Eriugena, *Periphyseon, Księga I*, przełożyła, wstępem i komentarzami opatrzyła A. Kijewska, Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2009, 59–61 oraz zob. Jan Szkot Eriugena, *Periphyseon, Księga II*, przełożyła, wstępem i komentarzami opatrzyła Agnieszka Kijewska, Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2010, 41.

forma (niestworzona natura stwarzająca) orzekana jest jedynie o Bogu²³, ponieważ „jest On Kresem wszystkiego, co z Niego pochodzi, bo wszystko dąży do Niego”²⁴. Bóg Stwórca jest niestworzoną naturą stwarzającą, natomiast Bóg jako cel stworzenia jest niestworzoną naturą niestwarzającą. W Bogu po wędrówce przez naturę stworzoną i stwarzającą (prymordialne przyczyny) oraz stworzoną i niestwarzającą (człowiek i byty zmysłowe) stworzenie znajdzie wieczne rajske trwanie. Bóg jest niedostępny w sensie absolutnym dla ludzkiego poznania i jako natura niestwarzająca i niestworzona zaistnieje w pełni, gdy stworzenie powróci do Stwórcy w tej mierze, w jakiej sam Bóg to umożliwi. Dojdzie wówczas do zjednoczenia. Eriugena pisze: „zobaczymy zebranie wszystkich substancji w jedność, które rozpoczyna się od człowieka, a przez człowieka wstępuje aż do samego Boga będącego początkiem wszelkiego podziału i kresem wszelkiego zjednoczenia”²⁵. Eriugena przyjmuje, że stworzenie zaistniało w doskonałym (prymordialnym) człowieku i upadek człowieka spowodował również upadek stworzenia, więc analogicznie „zjednoczenie natur rozpocznie się od człowieka dzięki łasce Zbawiciela [...], a stanie się to, kiedy natura ludzka zostanie przywrócona do pierwotnego stanu. Jako że, gdyby pierwszy człowiek nie zgrzeszył, nie doznałby rozdziału swojej natury na dwie płcie, lecz stale by trwał w swoich prymordialnych racjach, w których na obraz Boży został stworzony”²⁶. Bóg stworzył wszystko z niczego w rzeczywistości ahistorycznej (poza czasem i przestrzenią), więc powrót stworzenia do Stwórcy również dokona się w tej rzeczywistości. Eriugena przyjmuje, że eschatologiczny powrót odbędzie się w dwóch wymiarach – powszechnym (dotyczącym całego stworzenia) i indywidualnym (dotyczącym wybranych, którzy dostąpią przeobóstwienia). Droga powrotna stała się możliwa, ponieważ Logos – Syn Bóg – stał się człowiekiem i dokonał zbawienia ludzi. Wraz z człowiekiem dokonało się również zbawienie stworzenia, które w człowieku powstało i które z człowiekiem upadło. Ofiara Chrystusa otwarła drogę do niestworzonej natury niestwarzającej. Według Eriugeny początkiem i końcem stworzenia jest Logos – Słowo, które stanowi koniec bez końca i początek bez początku, poza Ojcem²⁷, z którego samo jest zrodzone. Przyjęcie przez wieczny Logos ludzkiego ciała jest za-

²³ Zob. Eriugena, *Periphyseon, Księga I*, 91.

²⁴ Ibidem, 93.

²⁵ Eriugena, *Periphyseon, Księga II*, 61.

²⁶ Ibidem, 63.

²⁷ Zob. Iohannis Scotti seu Eriugena, *Periphyseon, liber quintus*, ed. Édouard Jeuneau, CChCM 165, Turnholti: Brepols, 2003, 893a.

kończeniem działania Boga Stwórcy i początkiem działania Boga Zbawcy²⁸. Chrystus jest Bogiem, który stał się człowiekiem i zmarł oraz zmartwychwstał, by dokonać odkupienia stworzenia, więc wcielenie, śmierć i zmartwychwstanie oraz Boża łaska, która znalazła swój najdoskonalszy wyraz w Chrystusie, są warunkami powrotu człowieka do Stwórcy i stanowią zapowiedź tego, czego doświadczy ludzka natura na końcu czasów w procesie powszechnego powrotu do Boga. Stworzenie powstało w ludzkiej naturze, więc pierwszy etap powrotu powszechnego zostanie poprzedzony zmartwychwstaniem i zniesieniem podziału płciowego. Zaistnieje wówczas zjednoczony w prostrzej formie człowiek, dla którego ziemski krąg zostanie wprowadzony do raju, by upadły świat zaistniał w rzeczywistości rajskiej. W raju ziemskie byty zaistnieją jako niebieskie i zmysłowe stworzenie przekształci się w inteligibilne. Dojdzie do zjednoczenia stworzenia i Stwórcy przy zachowaniu fundamentalnej różnicy pomiędzy Bogiem i stworzeniem. Kres niewidzialnych i widzialnych rzeczy nastąpi wówczas, gdy najpierw przekształcą się one w byty inteligibilne, by następnie, bez utraty swej istoty i substancji oraz bez zmieszania, dostąpić wniknięcia w samego Boga²⁹. Powrót powszechny kończy się przejściem rozumu w ducha, a dla wybranych rozpoczyna się proces powrotu indywidualnego – przebóstwienia³⁰. Sąd ostateczny skieruje wybranych ku Stwórcy, którzy dostąpią zjednoczenia z Bogiem, ponieważ intelekt dzięki Bożej łasce będzie stawał się tym, co będzie mógł poznawać. Eriugena przyjmuje, że przebóstwienie to wieczna szczęśliwość kontemplacji prawdy. W tej refleksji intelekt będzie kontemlował Boga, co oznacza, że dzięki łasce będzie poznawał Boga, a więc będzie, według Eriugeny, stawał się bogiem³¹. Proces ten jest możliwy, ponieważ duchowe natury mogą się zjednoczyć, nie tworząc nowej całości i nie naruszając niezmiennej formy każdej z natur, które się zjednoczyły³². Eriugena wyklucza zniesienie odrębności form Boga i intelektu, więc zmieszanie natur jest niemożliwe w jego systemie, co oznacza, że niemożliwy jest również panteizm. W egzegezie Eriugeny przykładem przebóstwienia jest postać Jana Chrzciciela. W *Homilii do Prologu Ewangelii Jana* Eriugena pisze: „Przeto Poprzednik Pański był człowiekiem, nie bogiem. Pan zaś, którego był on Poprzednikiem, był zarazem czło-

²⁸ Zob. Donald Dulcow, „Dialectic and Christology in Eriugena's Periphyseon”, *Dionysius* 4 (1980), 110.

²⁹ Zob. Eriugena, *Periphyseon, liber quintus*, 893d–894a.

³⁰ Zob. ibidem, 874b.

³¹ Zob. Eriugena, *Periphyseon, Księga I*, 85–87.

³² Zob. Eriugena, *Periphyseon, liber quintus*, 881a–b.

wiekim i Bogiem. Poprzednik był człowiekiem, który za sprawą łaski miał stać się bogiem. Ten, którego poprzedzał, był Bogiem ze swej natury, który w swym uniżeniu miał przyjąć człowieczeństwo dla naszego zbawienia i odkupienia”³³. Przebóstwienie jest możliwe dzięki Bożej łasce, która oddziałuje na intelektualną i moralną sferę ludzkiej aktywności. Na płaszczyźnie intelektualnej łaska powoduje oświecenie, które przygotowuje człowieka do kontemplacji prawdy. Na płaszczyźnie moralnej łaska unicestwia ludzkie błędy i grzechy. W *Periphyseonie* Eriugena pisze: „Otóż Ojciec jest zarazem światłem, ogniem i ciepłem, i Syn jest światłem, ogniem i ciepłem oraz Duch Święty jest ogniem, światłem i ciepłem, ponieważ oświeca Ojciec, oświeca Syn, oświeca Duch Święty. Oni sami udzielają bowiem wszelkiej wiedzy i mądrości. Spala Ojciec, spala Syn, spala Duch Święty, gdyż jednocześnie niszczą nasze przewinienia, a nas, niby jakąś ofiarę całopalną, przywracają do jedności ze sobą poprzez *theosin*, to jest przebóstwienie”³⁴. W kontekście powrotu eschatologicznego Eriugena wskazuje na indywidualny powrót mistyczny, który wydaje się mieć istotne znaczenie dla kompleksowego ujęcia rzeczywistości w systemie filozoficznym³⁵ oraz w kontekście życia człowieka teofanicznego, który może podejmować sensowny wysiłek na drodze mistycznego wstępowania indywidualnego. Rozważania dotyczące powrotu mistycznego Eriugena prowadzi z perspektywy egzegetycznej, nawiązując do przemienienia na górze Tabor opisanego przez św. Marka i przyjmując, że symbolem wstępowania mistycznego jest Elias, który z duszą i ciałem na ognistym rydwaniu wstąpił do nieba³⁶, by zgodnie z prorocstwem Malachiasza powrócić³⁷ w osobie Jana Chrzciciela³⁸. Indywidualne wstępowanie może według Eriugeny mieć również charakter umierania podczas kontemplacji lub oddzielenia od ciała, a nawet może przejść w śmierć i wówczas symbolem tego pro-

---

³³ Eriugena, *Komentarz do Ewangelii Jana z Homilią do Prologu Ewangelii Jana*, przełożyła Agnieszka Kijewska, Kęty: ANTYK, 2000, 57.

³⁴ Jan Szkot Eriugena, *Periphyseon, Księga IV*, przełożyła, wstępem i komentarzami opatrzyła Agnieszka Kijewska, Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki, 2012, 59.

³⁵ Zob.: Bernard McGinn, *The Growth of Mysticism. From Gregory the Great to the Twelfth Century*, SCM Press, 1994, 97 i n oraz Deirdre Carabine, *John Scottus Eriugena*, Great Medieval Thinkers, Oxford University Press, 2000, 105.

³⁶ Zob. 2 Krl 2,11.

³⁷ Zob. Ml 3,23–24.

³⁸ Zob. Mt 11,7–15.

cesu jest Mojżesz³⁹, który śmierci doświadczył⁴⁰. Dla wielu ojców Kościoła droga Mojżesza na Synaj była symbolem mistycznego wstępowania. Dla Eriugeny symbolem takim jest jednak przede wszystkim Jan Ewangelista, który w mistycznym wstępowaniu przewyższył samego siebie jako człowieka oraz wszystko, co istnieje. Wstępując w to, co jest ponad wszystkim, niesiony mądrością i przenikliwością, wzniósł się do tajemnicy Trójcy Świętej. Wstępowanie Jana doprowadza Eriugenę do stwierdzenia, że „Jan nie był przeto człowiekiem, ale kimś więcej niż człowiekiem [...]. Nie mógłby inaczej wznieść się ku Bogu, jeśliby wcześniej nie stał się bogiem. [...]. Otóż święty Teolog, ten, który został przemieniony w Boga i stał się uczestnikiem Prawdy, ogłasza, że Bóg-Słowo istnieje w Bogu-Początku, to jest Bóg-Syn w Bogu-Ojcu: *Na początku – rzeczy – było Słowo*”⁴¹. Ewangelista jest dla Jana Szkota wzorem mistycznego wstępowania – jest człowiekiem, który przekracza człowieczeństwo, więc zostaje nazwany bogiem, co oznacza, iż Jan, pozostając człowiekiem, jest jednocześnie kimś więcej niż człowiekiem, a nazywając go bogiem, Eriugena jednoznacznie wynosi Jana ponad człowieczeństwo i ponad innych ludzi, kimkolwiek by byli. „Jan Ewangelista jest bogiem, lecz należy pamiętać, że zawsze dla Eriugeny, bezpoczątkowość Boga jest fundamentalną i nieusuwalną różnicą pomiędzy człowiekiem a wiecznym Bogiem”⁴².

6. Koncepcja sakramentów w systemie filozoficznym Eriugeny

Eriugena przyjmuje, że Bóg, który w człowieku dokonał dzieła stworzenia i przez Boga-Człowieka dokonał dzieła odkupienia, przez naturę ludzką nieustannie przywołuje do siebie stworzenie. Właściwą odpowiedzią człowieka na wołanie Boga jest rozpoczęcie procesu mistycznego wstępowania, a sakramenty, które według Eriugeny posiadają szczególne znaczenie, są

---

³⁹ Zob. Bernard McGinn, „Eriugena Mysticus”, w: *Giovanni Scoto nel suo tempo. L'organizzazione del sapere in età carolingia. Atti del XXIV Convegno storico internazionale del Centro di Studi sulla Spiritualità Medievale*, ed. Claudio Leonardi, Enrico Menesto, Spoleto 1989, 256–257.

⁴⁰ Pwt 34,5–6.

⁴¹ Pwt 34,48.

⁴² Richard Heinzmann, *Filozofia średniowieczna*, przełożył P. Domański, Kęty: Antyk, 1999, 127.

skutecznym środkiem w praktyce wstępowania. Sakramenty zostały ustanowione dla człowieka, ponieważ nikt inny (poza człowiekiem) w teofanicznym świecie nie jest w stanie odczytać znaków sakramentalnych w taki sposób, by wykorzystać ich moc i skierować się w stronę Stwórcy. Moc sakramentów pozwala na włączenie w krąg miłości powszechnej, która łączy wszechświat: „słusznie nazywa się Boga miłością, ponieważ jest przyczyną wszelkiej miłości i wylewa się przez wszystkie rzeczy i zbiera wszystko w jedno i zwraca ku sobie samemu w procesie niewypowiadalnego Powrotu i w sobie samym wyznacza kres miłosnego ruchu całego stworzenia”⁴³. Eriugena przyjmuje, że sakramenty to misteria, które stanowią pewną formę alegorii, ponieważ łączą w sobie dwie sfery: działania i wypowiedzi. Sfera działania oddziałuje na rzeczywistość zdarzeń, natomiast sfera wypowiedzi – na rzeczywistość opisu. W *Komentarzu do Ewangelii Jana* Eriugena pisze: „Misterium w sensie właściwym [nazywamy to], co przekazywane jest [pod postacią] alegorii faktów, gdyż należy do porządku zdarzeń, które miały miejsce, oraz [alegorii] słów, gdyż [fakty te zostają] opowiedziane”⁴⁴. Misteria nie są symbolami, które również stanowią pewną formę alegorii, lecz jest to zdaniem Eriugeny forma słowna, pozbawiona znaczenia historycznego i pozbawiona aspektów działania, aktywności i faktyczności:

Inna forma alegorii, której właściwą nazwą jest symbol, nazywa się alegorią wypowiedzi, nie faktów, ponieważ polega wyłącznie na objaśnianiu duchowego nauczania, nie zaś na faktach podpadających pod zmysły. Przeważnie misteriami Starego i Nowego Testamentu są [wydarzenia], które dokonały się w porządku historycznym, jak i zostały opisane w tekście. Symbole zaś nie występują w porządku zdarzeń, lecz jedynie za sprawą nauczania są niby-dokonane⁴⁵.

Eriugena wskazuje na podwójną naturę misterii. Natura ta posiada wymiar zmysłowy oraz intelektualny, co sprzyja pewnej powszechności sakramentów ujmowanych jako skuteczny środek pomagający wznosić się naturze ludzkiej ku Bogu. Ludzie mogą być bardzo różni, więc uniwersalność zawarta w podwójnej naturze pozwala na korzystanie z sakramentów tym, którzy zdecydowanie wybierają warstwę intelektualną, oraz tym, którzy pozostają w orbicie wymiaru zmysłowego. Podwójna natura misterii jest adekwatna do podwójnej natury ludzkiej, w której mogą istnieć ludzie duchowi i cielesni.

⁴³ Eriugena: *Periphyseon, Księga I*, 309.

⁴⁴ Idem, *Komentarz z Homilią*, 134.

⁴⁵ Ibidem, 134–135.

Człowiek duchowy czerpie z duchowego skarbcza sakramentów, natomiast człowiek cielesny koncentruje się na zewnętrznej warstwie, lecz sakrament posiada moc i otwartość człowieka cielesnego na nią może poprowadzić go najpierw ku warstwie duchowej, a następnie ku Bogu. Egzegetyczne ujęcie podwójnej natury sakramentów Eriugena opisuje w interpretacji cudownego rozmnożenia chleba i ryb, dokonanego przez Jezusa w Galilei, w okolicach Kafarnaum. O znaczeniu tego wydarzenia może świadczyć fakt, iż poza zmartwychwstaniem jest to jedyny cud opisany w każdej z Ewangelii⁴⁶. Wyjaśniając problem podwójnej natury sakramentów, Eriugena pisze:

Temu tłumowi, głodnemu Chrystusowej wiary, rozdaje się pięć chlebów i dwie ryby, czyli sakramenty, które zarówno się dokonały, jak i zostały zapisane, oraz symbole, które zostały jedynie opowiedziane, nie miały zaś miejsca. Oto Chrystus bierze pięć chlebów i dwie ryby, złożonywszy dziękczynienie Ojcu, [...] rozdaje swoim uczniom, a więc nauczycielom, zarządcom [jego Kościoła]; oni zaś rozdzielają [je] tłumom. Uczniowie rozłamują chleby jęczmieńne, aby w tajemnicach obu praw [mogli] oddzielić rzeczywistość historyczną od jej duchowego znaczenia⁴⁷.

Eriugena przyjmuje, że ludzie cielesni nakarmieni materialnym chlebem wychwytyują ułamki opisu historycznego dokonanego cudu, natomiast ludzie duchowi poszukują ułamków duchowego znaczenia wydarzenia historycznego. Ludzie cielesni sycą się ułomkami wydarzeń historycznych, natomiast ludzie duchowi karmią się ich boskimi znaczeniami, przechodząc od historycznego zdarzenia i materialnego znaku do teologicznej interpretacji znaku sakramentalnego. Jezus podaje najpierw pożywienie swoim uczniom, co oznacza, że przekazuje im sprawowanie sakramentów oraz ukazywanie ich właściwego, a więc duchowego znaczenia⁴⁸. Sakramenty w koncepcji Eriugeny dopuszczają cztery uzupełniające się poziomy egzegezy biblijnej. Eriugena przyjmuje, że przed człowiekiem pozostają otwarte dwie księgi: Księga Pisma i Księga Natury. Autorem ksiąg jest sam Bóg, więc można je odczytywać w analogicznych – podobnych etapach⁴⁹. W *Homilii do Prologu Ewangelii Jana* Eriugena pisze:

⁴⁶ Zob. Mr 6,32–44; Mt 14,13–21; Łk 9,12–17; J 6,1–15.

⁴⁷ Eriugena, *Komentarz z Homilii*, 136.

⁴⁸ Zob. *ibidem*.

⁴⁹ Zob. Willemien Otten, „Nature and Scripture: Demise of Medieval Analogy”, *Harvard Theological Review* 88/2 (1995), 257 i n.

Albowiem Pismo Boże jest pewnym inteligibilnym światem złożonym z czterech części, jakoby z czterech elementów. Ziemią [tego świata położoną] najniżej i pośrodku, na wzór centrum, jest historia. Wokół niej, na podobieństwo wód, rozlewa się ocean moralnej egzegezy, którą Grecy zwykli nazywać etyką (*ethike*). Wokół historii i etyki, niby wokół dwóch niższych części wspomnianego świata, krąży owo powietrze wiedzy naturalnej, którą Grecy nazywają fizyką (*physike*). Natomiast poza i ponad wszystkim rozciąga się ów eteryczny i ogniisty płomień empirejskiego nieba, czyli najwyższej kontemplacji Bożej natury, poza którą nie wzniesie się żaden intelekt. Grecy nazywają ją teologią⁵⁰.

Eriugena zwraca uwagę, że Jezus dokonał cudownego rozmnożenia chleba i nakarmił lud, który rozłożył się u stóp góry, gdzie znajdowała się równina z dużą ilością – obfitością trawy⁵¹. Lud rozłożył się więc na równinie historii, wchodząc na pierwszy poziom interpretacji znaku sakramentalnego. Ten poziom jest dostępny wszystkim ludziom i jednocześnie jest konieczny do wzniesienia się ku górze teologii, u stóp której rozpościera się równina. Wybrani przedstawiciele ludu mogą wznosić się do duchowego znaczenia sakramentalnego znaku i stając się ludźmi duchowymi, mogą docierać na górę teologii. Eriugena wskazuje, że sakrament jest tak skonstruowany, by angażować całą ludzką naturę. Materialno-duchowy człowiek w rytach sakramentalnych dostrzega widzialne formy znaków, przez które Boża Opatrzność przywołuje ludzką naturę do odkrywania duchowych znaczeń sakramentalnych znaków (misteriów) i zrozumienia prawdy⁵². Sakramenty posiadają określoną moc, która powoduje, iż ludzki umysł może wznosić się od rzeczy i znaków widzialnych do ich inteligibilnych znaczeń⁵³. Ta moc wydaje się mieć szczególne znaczenie w teofanicznym świecie, w czasie pomiędzy Starym Testamentem a początkiem powszechnego powrotu, który zakończy się powrotem wybranych i przeobstwowieniem. Bóg w sakramentalnych misteriach udziela ludzkości żyjącej w środkowym etapie historii, za pośrednictwem kapłaństwa Nowego Testamentu, sakramentalnej podnoszącej mocy⁵⁴. Trzy etapy historii są, według Eriugeny, adekwatne do trzech stanów ludzkiej natury. W Ewangelii św. Jana czytamy: „Działo się to w Betanii, po drugiej stronie Jordanu,

⁵⁰ Eriugena, *Komentarz z Homilią*, 56.

⁵¹ Ibidem, 135–136.

⁵² Zob. Iohannis Scotti Eriugena, *Expositiones in Ierarchiam Coelestem*, ed. J. Barbet, Brepols 1975, I 3, 15.

⁵³ Zob. Richard Smith, „Oratio Placabilis Deo”, *Eriugena's Fragmentary Teaching in Light of the Doctrine of the „Periphyseon”*, *Dionysius* 13 (1989), 97.

⁵⁴ Zob. ibidem, 90–91.

gdzie Jan udzielał chrztu”⁵⁵. Eriugena przyjmuje, że: „[Słowo] »Betania« przekłada się jako »dom posłuszeństwa«. [W Piśmie] mowa jest o dwóch Betaniach: jedna z nich jest poza Jordanem, tam, gdzie przebywał Jan, udzielając chrztu, a druga [znajduje się] poniżej Jordanu, niedaleko od Jerozolimy, tam, gdzie Pan wskrzesił Łazarza (J 11, 1–45). Wszystko to jest pełne tajemnic”⁵⁶. Według Eriugeny Betania za Jordanem symbolizuje ludzką naturę w rajskiej rzeczywistości stworzoną jako dom posłuszeństwa Bogu. Natura ludzka, obdarowana dobrami, została powołana do wiecznej szczęśliwości w kontemplacji miłości Stwórcy. Betania poza Jordanem oznacza naturę ludzką, oddzieloną od Bożej łaski, obdarowaną po wcieleniu odwiecznego Słowa-Syna-Logosu oraz spragnioną Bożych dóbr i mądrości. „Natomiast Betania położona w Judei, z tej strony Jordanu, niedaleko Jerozolimy, jest tą samą naturą ludzką, która – oswobodzona dzięki Wcieleniu Słowa Bożego i za sprawą strumieni Bożej łaski, które najpierw wylewają się w sakramencie chrztu – została jakby doprowadzona do Judei, czyli do prawdziwego wyznania wiary oraz do wiedzy i działania, a także doprowadzona do domu posłuszeństwa, czyli do jedności Kościoła posłusznego Bożym prawom, i umieszczona niedaleko Jerozolimy”⁵⁷.

Według Eriugeny aktualnie ludzkość żyje w Betanii poniżej Jordanu. Natura ludzka została odkupiona dzięki wcieleniu Syna Bożego (Logosu) i jest usposobiona do przyjmowania Bożej łaski, która wypływa z sakramentów. Współczesny człowiek powinien korzystać z sakramentów, by kiedyś żyć w Betanii blisko Jerozolimy – miasta, będącego celem dla zbawionych, którzy po powszechnym zmartwychwstaniu będą wiecznie cieszyć się kontemplacją Bożej prawdy⁵⁸. Aktualnie ludzka natura dostępuje tylko częściowego poznania zapośredniczonego symbolami, których wyjaśnianie powierzył Jezus kapłaństwu Nowego Testamentu. To kapłaństwo sytuuje się pośrodku historii duchowieństwa, pomiędzy kapłaństwem Starego Testamentu a kapłaństwem przyszłego życia wiecznego. „Trzeci porządek kapłański będzie celebrowany w życiu przyszłym: nie będzie tam już żadnych symboli, żadnych niejasnych obrazów, lecz prawda ukaże się w całej swojej pełni i jasności. Z tego właśnie względu kapłaństwo Nowego Testamentu otrzymuje miejsce pośrednie

---

⁵⁵ J 1,28.

⁵⁶ Eriugena, *Komentarz z Homilią*, 83.

⁵⁷ Ibidem, 83–84.

⁵⁸ Zob. ibidem, 84.

pomiędzy kapłaństwem Prawa [...] a przyszłym kapłaństwem życia w szczęśliwości”⁵⁹.

7. Zakończenie

Eriugeny koncepcja sakramentów wydaje się jednoznacznie wskazywać, iż misteria pełnią ściśle określoną funkcję w procesie mistycznego wstępowania, ponieważ stanowią skuteczny środek przechodzenia najpierw od znaków widzialnych do znaków duchowych, a następnie od czynów i wiedzy do kontemplacji, która jest celem wstępowania⁶⁰. Spośród siedmiu aktualnie uznawanych w Kościele sakramentów Eriugena przyjmował, iż trzy naczelne, mistyczne rytury sakramentalne Nowego Testamentu to chrzest, eucharystia (uczestnictwo w ciele i krwi Chrystusa) oraz kapłaństwo (namaszczenie)⁶¹. Chrzest oraz kapłaństwo to sakramenty przyjmowane tylko raz, więc najbardziej praktycznym i powszechnym sakramentem w procesie mistycznego wstępowania jest eucharystia, której istota polega na spożywaniu materialnego chleba, stającego się ciałem Chrystusa, co powoduje, że intelektualnie kosztujemy Chrystusa i duchowo partycypujemy w Chrystusie⁶². Sakramenty według Eriugeny nie stanowią tylko symboli kontemplacji, lecz mają Bożą moc. Sam Bóg jest obecny w sakramentalnych znakach i oczyszcza, a następnie przebóstwiał ludzką naturę⁶³, która doznaje mistycznego (sakramentalnego) wstąpienia. Sakramentalna moc oddziałuje na wiedzę i działanie człowieka, jednak najwyraźniej wpływa na rzeczywistość duchową. Neoplatońska wizja rzeczywistości Eriugeny zakłada, iż zmienny świat fenomenów nie jest światem prawdziwym, ponieważ teofaniczny świat jest światem, który przeszedł wskutek błędu (grzechu) z rzeczywistości prymordialnej do niższej formy istnienia, choć i ta zyskała nową wartość, gdy Syn-Logos przyjął ciało z ludzkiej Matki i stał się człowiekiem. Według Eriugeny rzeczywistość prawdziwa to rzeczywistość prymordialna, więc właśnie w tej rzeczywistości sakramenty oddziałują najskuteczniej, ponieważ ich moc posiada zdolność

---

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Zob. Smith, *Oratio Placabilis Deo*, 101.

⁶¹ Zob. Eriugena, *Komentarz z Homilią*, 84.

⁶² Zob. Eriugena, *Expositiones in Ierarchiam Coelestem*, I 3.

⁶³ Zob. ibidem.

przeprowadzenia ludzkiej natury z jarzma prawa naturalnego usankcjonowanego w prawie spisanim do rzeczywistości Bożej łaski. „Prawo łaski jest prawem, które nie tylko uczy, aby ludzie się nawzajem miłowali [...]. [Prawo to uczy] ponadto, aby – jeśli to konieczne – oddać życie za innych, nie tylko za ludzi dobrych, lecz także za złych, co może się dokonać jedynie za sprawą łaski Bożej”⁶⁴. Chrystus oddał swoje ziemskie życie właśnie za grzeszników, a wiadomo, iż nawet za ludzi dobrych tylko w wyjątkowych sytuacjach ktoś decyduje się na taką ofiarę. Bóg okazał ludzkości swoją miłość właśnie przez ten fakt, iż oddał swego Syna w ręce grzeszników, by ich odkupić, a Syn dobrowolnie dokonał tego dzieła⁶⁵. Eriugena stwierdza w tym kontekście, że prawo łaski w sposób doskonały „Chrystus wypełnił w sobie samym, gdy nie tylko cierpiał za wszystkich ludzi, lecz także za wszystkich bezbożnych”⁶⁶. Sakramenty posiadają określoną moc, jednak nie działają automatycznie. Umożliwiają kontakt z Bogiem, lecz wymagają duchowego i moralnego przysposobienia natury ludzkiej, pragnącej przekształcać się w kierunku pielęgnowania w sobie Bożego obrazu, według którego została z nicości stworzona. Eriugena zakłada więc pewną dyscyplinę sakramentalną, nad którą trwają dyskusje do dnia dzisiejszego, np. w kontekście VIII rozdziału adhortacji *Amoris Laetitia* ogłoszonej przez papieża Franciszka. Podobne dyskusje dotyczyły kiedyś liczby sakramentów.

W koncepcji Eriugeny sakramenty to widzialne znaki, które otwierają umysł ludzkiej natury (człowieka) na jedyną prawdziwą rzeczywistość – rzeczywistość duchową. Ludzki intelekt odczytuje duchowy sens znaków sakramentalnych, co powoduje ruch ludzkiej duszy w kierunku Stwórcy. Sakramenty inspirują i pobudzają intelekt do tego ruchu i w ten sposób odgrywają fundamentalną rolę w procesie mistycznego wstępowania. Eriugeny koncepcja sakramentów wydaje się nie odbiegać w swych założeniach od koncepcji głoszonej przez Kościół, w którym przez wieki dochodziło do licznych zmian. Koncepcja Eriugeny jako autorski system filozoficzny stanowiący syntezę platonizmu, neoplatonizmu i chrześcijaństwa jest zgodna z metafizyką. Potępiony przez dwa synody i dwóch papieży, Eriugena został zrehabilitowany po 1154 latach przez Benedykta XVI podczas audiencji generalnej⁶⁷. Za sprawą papieża Franciszka dyskusja nad niektórymi zagadnieniami dotyczącymi sa-

⁶⁴ Eriugena, *Komentarz z Homilią*, 85.

⁶⁵ Zob. Rz 5,6–9.

⁶⁶ Eriugena, *Komentarz z Homilią*, 85.

⁶⁷ Benedykt XVI, *Jan Szkot Eriugena*, Audiencja Generalna 10 czerwca 2009 roku, *L'Osservatore Romano* 9/2009.

kramentów w Kościele odżyła, co oznacza, że możliwe są kolejne zmiany np. w dyscyplinie tego depozytu wiary.

Bibliografia

- Carabine Deirdre. 2000. *John Scottus Eriugena. Great Medieval Thinkers*. Oxford University Press.
- Couturier Charles SJ. 1953. „Sacramentum et mysterium dans l'œuvre de Saint Augustin”. *Études Augustiniennes*, red. Henri Rondet SJ (Paris) : 163–332.
- Dulcow Donald. 1980. „Dialectic and Christology in Eriugena's Periphyseon”. *Dionysius* (4) : 99–118.
- Eriugena Jan Szkot. 2000. *Komentarz do Ewangelii Jana z Homilią do Prologu Ewangelii Jana*, przeł. Agnieszka Kijewska. Kęty: ANTYK.
- Eriugena Jan Szkot. 2009. *Periphyseon, Księga I*, przeł. wst. i kom. opatrzyła Agnieszka Kijewska. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki.
- Eriugena Jan Szkot. 2010. *Periphyseon, Księga II*, przeł. wst. i kom. opatrzyła Agnieszka Kijewska. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki.
- Eriugena Jan Szkot. 2010. *Periphyseon Księga III*, przeł. wst. i kom. opatrzyła Agnieszka Kijewska. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki.
- Eriugena Jan Szkot. 2012. *Periphyseon, Księga IV*, przeł. wst. i kom. opatrzyła Agnieszka Kijewska. Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki.
- Heinzmann Richard. 1999. *Filozofia średniowieczna*, przeł. Piotr Domański. Kęty: Antyk.
- Iohannis Scotti Eriugena. 1975. *Expositiones in Ierarchiam Coelestem*, ed. J. Barbet. Turnholti: Brepols.
- Iohannis Scotti seu Eriugena. 2003. *Periphyseon, liber quintus*, ed. É. Jeuneau. Turnholti: Brepols.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. 2002. Poznań: Pallottinum.
- L'Osservatore Romano* 9/2009.
- McGinn Bernard. 1989. *Eriugena Mysticus*. W: *Giovanni Scoto nel suo tempo. L'organizzazione del sapere in età carolingia. Atti del XXIV Convegno storico internazionale del Centro di Studi sulla Spiritualità Medievale*, ed. Claudio Leonardi, Enrico Menesto, Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo.
- McGinn Bernard. 1994. *The Growth of Mysticism. From Gregory the Great to the Twelfth Century*. London: SCM Press.
- Otten Willemien. 1995. „Nature and Scripture: Demise of Medieval Analogy”, *Harvard Theological Review* 88 (2) : 257–284.

- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych.* 2000. Poznań: Pallottinum.
- Portalié Eugène. 1923. Augustin (Saint), 1 Vie, oeuvre et doctrine. W *Dictionnaire de théologie catholique*. Vol. 1, 2. Paris: Letouzey et Ané.
- Pseudo-Dionizy Areopagita. 1997. Hierarchia kościelna. W *Pisma teologiczne*, tłum. Maria Dzielska. Kraków: Znak.
- Pseudo-Dionizy Areopagita. 1997. List III. W *Pisma teologiczne*, tłum. Maria Dzielska. Kraków: Znak.
- Smith Richard. 1989. „Oratio Placabilis Deo. Eriugena's Fragmentary Teaching in Light of the Doctrine of the Periphyseon”, *Dionysius* 13 : 85–114.
- Wear Sarah, John Dillon. 2007. *Dionysius the Areopagite and the Neoplatonist Tradition: Despoiling the Hellens*. Ashgate.

Streszczenie

Eriugeny koncepcja sakramentów

W systemie filozoficznym Eriugeny natura została podzielona na cztery formy istnienia. Pierwszą formę stanowi Bóg Stwórca, drugą przyczyny prymordialne, trzecia forma to człowiek i byty zmysłowe, a czwarta to Bóg, do którego poprzez człowieka całe stworzenie powróciło, by kontemplować Bożą miłość. Stworzenie zaistniało w doskonałej ludzkiej naturze i wraz z nim upadło do niedoskonałej formy istnienia. Przez wcielenie Boga Logosu, który zmarł i zmartwychwstał, odkupione stworzenie uzyskało możliwość powrotu do Stwórcy. W czasach ostatecznych dojdzie do powszechnego powrotu ludzkiej natury do stanu doskonałego, a następnie wybrani zostaną przeobstwieńcami i dostąpią wiecznej szczęśliwości. Ludzie, którzy żyją w zmysłowym świecie, posiadają według Eriugeny, zdolność mistycznego wstępowania ku Bogu. Indywidualne wstępowanie jest zapowiedzią przeobstwieńcia. Sakramenty są skutecznym środkiem w procesie wstępowania. Posiadają moc, która kieruje ludzki intelekt ku Bogu. Różne koncepcje sakramentów przez wieki kształtowały oficjalne stanowisko Kościoła w tej kwestii. Aktualnie papież Franciszek również wprowadza pewne zmiany w dyscyplinie sakramentów. Warto więc zdaniem autora przybliżyć koncepcję sakramentów Eriugeny – potępianego i zrehabilitowanego filozofa, którego można uznać za znaczącego przedstawiciela naszej cywilizacji.

Słowa kluczowe: Eriugena; Bóg; misteria; sakramenty; natura ludzka; człowiek; mistyczne wstępowanie.

Abstract

Concept of Sacraments in Eriugena's Philosophical System

In the philosophical system of Eriugena nature has been divided into four forms of existence. The first form is God the Creator, the second form are the primordial (primary) causes, the third form is man and sensual beings, and the fourth is God, to whom the entire creation returned through man to contemplate God's love. Creation arose in perfect human nature and fell down into the imperfect form of existence with man. The Son of God became a man who died and was resurrected. The creature that was redeemed in this way was given the opportunity to return to the Creator. In the last times there will be a universal return of human nature to the perfect state, and then the chosen will be deified and will obtain eternal happiness. People who live in the sensual world have the ability to mystically step into God. Individual ascension is an announcement of deification. Sacraments are an effective means in the ascending process. They have the power that directs the human intellect towards God. The different concepts of the sacraments have shaped the Church's teaching in this matter for centuries. Currently, the Pope Francesco is also implementing certain changes in the discipline of sacraments. So it is worthwhile, according to the author of the article to bring closer the concept of sacraments of Eriugena – a condemned and rehabilitated philosopher who can be considered to be a significant representative of our civilization.

Keywords: Eriugena; God; mysteries; sacraments; human nature; man; mystical ascension.